

Mütevâtir Kıraat İmâmlarının Kıraat Öğretimindeki Usûlleri[†]

Methods of Mutawatir Recitation Imams in Recitation Teaching

Cemil KÜÇÜK*

Öz

Bu çalışmanın amacı mütevâtir Kıraat İmâmlarının Kıraatteki usûlleri ve öğretim metotları hakkında bilgi vermektir. Kıraat ilmi, Kur'an'ın metnini ve kıraatini (telaffuzunu) farklılıkları ile ilk nâzil olduğu günden itibaren aslını muhafaza ederek bir usûl ve metod dairesinde nesilden nesile intikalini sağlayan bir ilimdir. Rasûlullah (s.a.s), Cebrâil vasıtasıyla kendisine indirilen ve öğretilen usûle göre vahyi ashâbına tebliğ etmiş; hem yazdırmış hem de kıraatini öğretmiştir. Ashâb da Rasûlullah'tan öğrendikleri şekliyle kendilerinden sonra gelen ve öğrencileri mesabesinde olan Müslümanlara hem tilâvetini öğretmiş hem de gerektiğinde izahını yapmıştır. Hz. Osman zamanında birçok beldelere gönderilen Mushaf'larla birlikte bunları Müslümanlara okuyan ve okutan muallimler görevlendirilerek kıraat eğitiminin gelişmesine öncülük etmişlerdir. Kıraat eğitim ve öğretimi konusunda ashâbın izinden giden Tabiînden ve tebeu't-tabiînden oluşan meşhur kıraat imâmı, kendilerine sahih senetlerle ulaşan mütevâtir kıraatleri onları takip eden sonraki nesillere öğretmişlerdir. Kıraat imâmının ta'lim usûlleri ashâbtan kendilerine intikal eden usûllere göre olduğu gibi onlardan sonra gelen nesiller tarafından da aynı metotla devam ettirilmiştir. Bu çalışmada sahih kıraat imâmının ve râvilerinin usûl bahsine taalluk eden ve kurala tâbi olan kıraat farklılıklarını okuma ve öğretme yöntemleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kıraatler, Usûl, Kıraat İmâmı, Kıraat Eğitimi, Mushaf.

Abstract

The aim of this study is to give information about the methods and teaching methods of Mutawatir Qiraat Imams. The Messenger of Allah (pbuh) conveyed the revelation to his companions in accordance with the method revealed and taught to him through Gabriel; He both had it written and taught his recitation. The Companions, as they learned from the Messenger of Allah, both taught the recitation and explained when necessary to the Muslims who came after them and were at a distance from his students. Along with the Mushafs sent to many towns in the time of Hz.Osman, the karis who read and taught them to Muslims were appointed and they pioneered the development of recitation education. Famous recitation imams, consisting of Tabiin and Etba'u't-Tabiin, who followed the footsteps of the Companions in recitation education and training, taught mutawatir recitations that reached them with sound proofs to the next generations who followed them. In this

[†] Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye, e-posta, cemilkucuk2@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8412-1162.

Geliş Tarihi/ Submitted Date: 08.10.2022

Kabul Tarihi/ Accepted Date: 12.12.2022

Online Yayın Tarihi/ Published Online Date: 30.12.2022

Atıf-Reference: Küçük, C. (2022). Mütevâtir kıraat imâmının kıraat öğretimindeki usûlleri. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 377-393.

study, the methods of reading and teaching the recitation differences, which are related to the method and subject to the rule, of the imâms and narrators of qiraat-i ashare will be discussed.

Keywords: Recitations, Methods, Recitation Imams, Recitation Education, Mushaf.

Giriş

Mütevatir kıraat imâmlarının kıraat öğretimindeki usûllerine geçmeden önce usûl kavramının ne anlama geldiğini izah etmemiz gerekmektedir.

Asl kelimesinin çoğulu olan *usûl*, birçok manalarıyla birlikte bir ilmin eğitim ve öğretiminde uygulanan “temel prensip, izlenen düzenli yol, metot ve yöneme” denir (Mutçalı, 1995: 18; Parlatır vd, 1998: 2287). Kıraat ilmi literatüründe ise “birbirine benzeyen farklı okuyuşların tümünün aynı kâideler uygulanarak tilâvet edilmesi ve öğretilmesi” şeklinde tarif edilebilir. Nitekim Zürkânî usûl kavramını, “birbirine benzeyen parçaların tümünün toplandığı veya sınıflandığı genel kâidelerin bütünü” (Zürkânî, 1995: 1/358) olarak izah etmiştir. Meselâ kaynaklarda idğâm, teshîl, imâle, terkîk, sıla ve işmâm gibi tecvîd kâideleri *usûl* başlığı altında işlenir. Bunlara *usûl* denilmesinin nedeni, bu kurallardan birinin hükmünün, diğer hepsine uygulanabilir olmasındandır.

Kur’ân’da aynı şekilde geçen ve tilâvetleri farklı olan kelimelerin hepsinde geçerli olan bu kâideler, sadece tilâvette/seslendirmede kendini göstermekte ve Mushaflarda yazı şeklinde yer almamaktadırlar. Onun içinde her kıraat imâmı kendi usûlüne göre okur ve ondan sonra gelenlerde bu kelimeleri onun usûlü dairesinde tilâvet ederler (Dağ, 2011: 58).

Kıraat ilmi, Kur’ân lâfızlarının okunuşu ile ilişkili olduğu gibi ta’limi de kendine hâs usûllerle yapılmaktadır. Mütevatir kıraatler nakle dayanır. Bir kısım Kur’ân kelimelerinin farklı şekilde okunması ilâhî müsaadeye (eş-Şu’ara 26/192-195) dayandığı gibi onların ta’lim yöntemi diyebileceğimiz arz ve sema usûlünün de ilâhî olduğu söylenebilir (el-Müzzemmil, 73/4; el-Kiyâme, 75/16-19). Nitekim Dimyâtî’nin (ö.1117/1705) kıraat ilmini, “Kur’ân lâfızlarındaki hazf, isbât, tahrik, teskîn, fasıl, vasıl, ibdâl ve bunların dışında, ancak semâ’ yoluyla sabit olabilecek telaffuz vecihlerindeki ittifak ve ihtilaf noktalarını bize öğreten ilimdir.” (Dimyâtî, 1987: 1/67) şeklinde tarif ederken, kıraat ta’limindeki bu hususa işaret etmesi önemlidir.

Bu çalışmada dökümantasyon yöntemi uygulanarak, kıraat imâmlarının temel kıraat kaynaklarında dağınık halde yer alan ve yüzyıllardır süre gelen usûlî farklılıkların öğrenimi hususundaki yöntemler hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Her bir imâmın kendine has yöntemi olduğu inkâr olunmaz bir gerçektir. Söz gelimi İmâm Nâf’ın metoduyla İmâm Asım’ın ve diğer imâmların metotları farklıdır. Bildiğimiz kadarıyla, bu konuyla alakalı olarak yapılan çalışmalar, Kıraat imâmlarının hayatları anlatılırken onların kıraatlerinin özellikleri kabilinden verilen kısa bilgiler ile sınırlı kalmıştır.

Kıraatler menşei bakımından ele alındığında, kıraatlerin doğuşuna paralel olarak eğitim-öğretimine de tarihsel perspektiften yaklaşmak gerekmektedir. Bu yönüyle kıraat ilminin eğitiminin tarihî gelişmesini incelediğimizde, farklı okunuşlara müsaadeyle birlikte Hz. Peygamber’in Kur’ân öğretimi, sahâbenin, tabînin ve meşhur kıraat imamlarının metodları hakkında kısa da olsa bilgi verilecektir.

Kur'ân'ın lâfızlarıyla yani kıraat ve tilâvetiyle ilgilenen temel iki ilim vardır. Bunlar, tecvîd ve kıraat ilmidir. Tecvîd, Kur'ân kelimelerinin nazil olduğu ve Cebrâil'in öğrettiği orijinini koruyacak şekilde okunmasını sağlayan bir ilimdir. Her harfin mahreç ve sıfatlarını belirleyerek bu harflerin ne şekilde okunması gerektiği ile ilgili usûl ve esaslara uygun okunmasını sağlar. Diğer bir ifade ile Kur'ân'ın lâfızlarını tahrip ve tahriften koruyan ve güzel okunmasını temin eden bir sanattır. Kur'ân'ın metnini ve kıraatini (telaffuzunu) ilk nâzil olduğu günden itibaren aslını muhafaza ederek nesilden nesile intikalini sağlayan ve nakle dayanan kıraat ilmi, vahiyyle gelmiş, mütevâtiren sâbit olmuş, bir takım usûl ve esaslar dairesinde bu farklı kıraatleri tespit eden ve bu ölçülere uymayanları ise dışarıda tutan bir ilimdir. Dolayısıyla kıraat ilmi sayesinde Kur'ân'ın vahiy kaynaklı olan, bu okuma şekilleri hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar korunmuştur

Kur'ân, kıraat yönünden hem nüzûl şekli hem de lâfız ve mana ilişkisi bakımından diğer ilâhi kitaplara göre kendine hâs özellikler ve farklılıklar arz etmektedir. Kur'ân kelimelerinin kıraatındaki bu farklılıkların ve özelliklerin tümü vahiy kaynaklı olup Hz. Peygamberin (s.a.s.) Cebrâil'den (a.s.) aldığı şekilde okumasından ibarettir.

Kıraat ilmini kendinden sonraki nesillere aktaran Sahâbe-i kirâm, Kur'ân kıraatını Rasûlullah'tan farklı şekillerde öğrenmişlerdir. Çünkü Kur'ân lâfızları birbirinden farklı ve değişik şekillerde okunabiliyordu. Ashâbın bir kısmının öğrendiği farklılıkları diğerleri tarafından meşguliyetinin ve sahip olduğu konum nedeniyle bilinmeyebiliyordu. Onun için de ashâbın Hz. Peygamber'den kıraatleri elde edişleri farklı oluyordu.

Kıraat Farklılıklarının Kaynağı ve Çeşitleri

Muhtelif beldelere Kur'ân öğretmek için dağılan ashâbtan her biri öğrendikleri kıraat şekillerini öğretiyordu. Böylece birbirinden farklı kıraat şekilleri ortaya çıkmış oluyordu (Karaçam, 2007: 211-213).

Kur'ân kelimeleri, kıraat/okuyuş farklılıkları yönünden iki şekil arz etmektedir. Bu özellik ve farklılıkların bir kısmı Arapçanın lehçe farklılıklarına uyarken bazıları bu kuralın dışında tamamen Cebrâil'in öğrettiği şekildedir (Zerkeşi, ts.:1/211-213; Âlu İsmail, 2000: 64-70).

Kıraat farklılıklarının kaynağını teşkil eden yedi harfin mahiyetinin ne olduğu net bir şekilde izahı olmadığından, kıraatlerin kaynağı konusu, Kur'ân tarihinin en önemli meselelerinden birini oluşturmaktadırlar.

Ancak şu tespiti burada zikretmemiz gerekmektedir. O da yedi harfin mahiyeti hakkında fikir birliği olmamakla beraber, kıraat farklılıklarının kaynağının yedi harf ruhsatı olduğu hususunda görüş birliği olduğunu görmekteyiz (Küçük, 2018: 207-228).

İbn Kuteybe (ö.276/889), Ebû Bekr el-Bakillânî (ö.403/1013), Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 535/619) ve İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) gibi kıraat ilmi otoritelerinin bu husustaki çalışmalarına bakıldığında yedi harf ruhsatının, lehçe farklılıklarından, müteradif kelimelerin kullanılmasına ve mana ile kıraate kadar geniş bir alanı kapsayan bir ruhsat olduğu görülmektedir (Maşalı, 2016: 17).

İbnü'l-Cezerî'nin ifadesine göre Ebû'l-Abbas el-Mehdevî'nin (ö. 440/1048) yedi harften kaynaklanan kıraat farklılıklarının genelde iki gruptan oluştuğunu söylemektedir:

Birincisi, ziyade ve noksanlığı, tebdîl yani bir kelimenin yerine başka bir kelimenin kullanılması, takdim-te'hir den meydana gelen kıraat farklılıkları.

Ziyade; “ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ (فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ) ” (el-Bakara, 2/197).

Noksanlık; “ (۱) حَمَّ (۲) عَسَقُ (سِق) ” (eş-Şûrâ 42/1, 2).

Takdim-te'hir; “ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ (إِذَا جَاءَ فَتْحُ اللَّهِ وَ النَّصْرُ) ” (en-Nasr, 110/1).

Aslında bu kabil okuyuşlar Kur'ân kıraati olarak kabul edilmediklerinden üzerinde icmâ olunan Mushaf'a alınmamışlardır.

İkincisi, bugün kıraat olarak okunan ve Mushaf imlâsının imkân verdiği ölçüler dâhilinde olan farklılıklardır ki bunlar; izhâr, idgâm, revm, işmâm, kasr, med, tahfif, teşdîd, hareke değişimi ve harf değişimi gibi farklılıklardır (İbnü'l-Cezerî, 2006: 26-27).

Kıraat farklılıklarının çoğunluğunu lehçe farklılıkları teşkil etmektedir. Bu da birçok kıraatçıyı, yedi harf ruhsatının, Kur'ân'ın çeşitli lehçeler ile okumasından ibaret olduğu düşüncesine sevk etmiştir (Ebû Ubeyd b. Sellâm 1995: 2/168-169; İbn Kuteybe, 1973: 39-40).

Yedi harf ruhsatının tabii bir sonucu olarak kıraat farklılıklarının meydana geldiği görüşünde olan âlimler, Allah Rasûlü'nün bu farklılıkları bizzat göstermiş ve kıraat farklılıklarının tamamının bizatihi kendisi okumuş olduğu görüşündedirler (el-Umânî, 2006: 8). Ebû Amr ed-Dânî 'ye (444/1053) göre Hz. Peygamber (s.a.s) her sene Kur'ân'ı Cebrâil ile karşılıklı mukabele ederken, Cebrâil O'na her seferinde bir kıraat getirmekte ve kıraat vecihlerini okumakta idi. Hz. Peygamber ümmete bu vecih ve kıraatlerin içinden kendilerine kolay geleni tercih etmelerini ve okumalarını müsaade etmiştir. Tümü'nün Allah'tan indirildiğini söylemiş ve tümüne iman etmelerini istemiş ve dolayısıyla bu kıraatlerin ve vecihlerin hepsi de Hz. Peygamber tarafından hem okunmuş hem de okutmuştur (ed-Dânî, 1997: 46, 53).

Rasûlullah'ın Okuma Şekli ve Öğretim Metodu

Kur'ân'ın nüzûlü ile birlikte kıraatinin de Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygambere indirildiği ve Hz. Peygamberin de kendisine vahyolunan Kur'ân'ı hem ezberlediği hem de ashâbına öğrettiği bir vaki'dir (Küçük, 2021: 40-59).

Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı okuması, ezberlemesi, öğretmesi ve kitâbeti Vahyin kendisine bildirmesi ile başlamış ve çeşitli safhalar halinde öğretimini devam ettirmişti. Hz. Peygamber'e vahiy getiren Cebrâil, aynı zamanda nasıl okunacağını öğrettiği gibi gerektiğinde ona açıklamasını da yapıyordu. Kur'ân'ın tamamının Melek ile Peygamber'e vahy edilmesinin temel hikmeti, Cebrâil'in ona tilâvetini de öğretmesidir. Diğer bir ifade ile onun Peygambere mu'allimlik yapmasıdır. Nitekim senede bir defa, peygamberliğin son senesinde ise iki defa karşılıklı olarak Kur'ân'ı mukabele ile okumaları da bunu göstermektedir.

Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı ezberlemesi kesbi değil vehbîdir. Rasûlullah, semâ ve arz metoduyla Cebrâil ile öğrenirken aynı zamanda ilâhî bir mevhîbe olarak da ezberliyordu (el-Kıyâme, 75/17). Vahiy alma işlemi bittikten sonra, Peygamberimiz ashâbı çağırarak onlardan yazmaları için okur, yazdırır ve ezberlettirirdi. Gerektiğinde sahâbeye de okumaları için tekrarlatır ve böylece onlara da öğretmiş olurdu (Tetik, 1990: 31-32).

Kur'ân'ın tadrîcî olarak nâzil olması, Rasûlullah'ın namazlarda okuması ve Müslümanlara okutması ayrıca ashâbın çok istekli bir şekilde öğrenme ve öğretme iştiağı sağlam bir şekilde ezberlenmesine ve muhafazasına sebep oluyordu.

Hiz. Peygamber, Kur'ân'ı çeşitli zamanlarda ve mekânlarda kendi okuduğı gibi bazen de sahâbeye okutuyordu. Nitekim bir defasında İbn Mes'ud, Hiz. Peygamberin kendisinden Kur'ân okumasını istediğini söylediğı gibi bir defasında da Ubey bin Ka'b'ı çağırarak "sana Kur'ân okumakla emrolundum" demiştir. Yine İbn Mes'ud Hiz. Peygamberin bizzat ağzından yetmiş sure öğrendiğini rivayet etmiştir (Küçük, 2021: 40-59). Rasûlullah'ın asıl görevi ve temel gayesi kendisine verilen risâlet görevini tebliğ etmektir (el-Mâide, 5/67). Bu da en başta Kur'ân'ı insanlara okumak, açıklamak ve öğretmekle oluyordu (el-Bakara, 2/129; Âl-i İmrân, 3/161; en-Nahl, 16/44).

Hiz. Peygamber, vahyin emrini yerine getirerek, Kur'ân'ı tertîl ile okur ve okuturdu (el-Müzzemmil 73/4). Hiz. Enes (r.a), Allah Rasûlü'nün okuyuşu hakkında sorulan bir soruya, 'uzatılması gereken harfleri uzatırdı' diyerek bismelenin okuyuş şeklini açıklamıştır (Buhârî, 1981: 26). Hiz. Hafsa ve Ümmü Seleme 'den gelen rivayetlerde de onun durarak âyet âyet okuduğunu, vakfedilmesi gereken yerlerde vakf ettiğini söyleyerek onun adeta tecv' din en önemli konularından biri olan vakf ve ibtidâyı öğrettiğini bize bildirmektedir (İbn Hanbel, 1985: 288, 302). Rasûlullah, vahyi tadrîcen aldığı gibi öğretiyordu. O'nun Kur'ân öğretimi Usûlü şu şekilde formüle edilebilir: tadrîc, tertîl, sema, arz, tilâvet, kitâbet ve hıfz.

Hiz. Peygamber, Cebrâil ona vahiy okuduğunda onu dinler ve o gidince de okunan vahyi kendisine okunduğı gibi ezberlemiş olurdu (Buhârî, 1981: 5).

Hiz. Peygamber, Kur'ân eğitim-öğretimini bireysel yaptırdığı gibi Mescid-i Nebevî'de ve ona bitişik olan suffa da ashâba toplu olarak yaptırıyordu. Hatta Ubâde b. Sâmit gibi bazı sahabiler Rasûlullah'a Kur'ân öğretiminde yardımcı oluyorlardı (el-İsfehânî, t.s.: 1/42). Zamanla kıraat öğretiminde Mus'ab b. Umeyr, Mu'az b. Cebel, Amr b. Hazm ve Ebû Ubeyde b. Cerrah gibi ashaptan bazıları mu'allimlik yapacak duruma geldiler (Ünal, 2005: 42). Ashâbtan Abdullah b. Mes'ud, Ubey b. Ka'b, Ebû'd-Derda, Osman b. Affan, Ali b. Ebi Talip, Ebû Musa el-Eş'arî ve Zeyd bin Sâbit Kur'ân'ı bizzat Rasûlullah'ın ağzından dinleyerek ezberlenmişlerdi. Bu sekiz sahâbî aynı zamanda kıraat-ı 'aşere imâmlarının senetlerinde ikinci halkada yer almaktadırlar (ez-Zehebî, 1995: 42). Hiz. Peygamber Kur'ân'ın nasıl okunması gerektiği konusunda ashâbtan bazılarını örnek veriyordu. Meselâ bir defasında, "kim Kur'ân'ı nâzil olduğu gibi okumak isterse İbn Ümmü Mektum (İbn Mes'ud) okuyuşu gibi okusun" demiştir (İbn Hanbel, 1985: 25-26). Âlimler burada İbn Mes'ud'un tertîl üzere okuduğunu söylerler (es-Sehâvî, 1987: 437).

Rasûlullah Kur'ân'ı tecvîd ile okuduğı gibi ashâbına da bunun uygulamasını öğretiyordu (Tetik, 1990: 23). Ashâb da Rasûlullah'tan semâ yoluyla öğrendikleri gibi diğer insanlara öğretmişlerdir. Kur'ân kıraati konusunda ashâbın ileri gelenlerinden biri olan İbn Mes'ud'un söyle dediğı rivayet edilmiştir, "Kur'ân'ı tecvîd üzere okuyunuz ve güzel sesle süsleyiniz" (İbnü'l-Cezerî, 2006: 210). Rasûlullah Kur'ân'ı güzel sesi ile süslediğı gibi güzel sesle okumayı birçok hadisinde istemiş, güzel sesle okumayı da beğenmiştir (Buhârî, 1981: 30).

Ashâb da Rasûlullah 'tan öğrendikleri şekli ile kendilerinden sonra gelen ve öğrencileri mesabesinde olan Müslümanlara hem tilâvetini öğretmiş hem de gerektiğinde izâhını yapmışlardır.

Ashâbın kıraat öğrenmeleri çeşitli şekillerde olmuştur. Hz. Peygamber'den bizzat kıraat öğrenen olduğu gibi başka sahâbelerden alanlarda olmuştur. Rasûlullah 'tan yalnız bir kıraat alan/öğrenen olduğu gibi birden fazla alanda olmuştur. Ashâbdan bazılarının diğerlerinin öğrendiklerinden haberdar olmamaları kıraat farklılıklarına da neden olmuştur. Onun için ashâb arasındaki rivayet farklılıkları kendilerinden sonraki dönemlere de yansımıştır. İbnü'l-Cezerî 'nin de dediği gibi kıraat alanında âlim olanlar çoğalarak çeşitli beldelere ve şehirlere dağıldılar, bunlar arasında rivayeti ve dirayeti ile meşhur olanlar takva ve ahlâkı ile temâyüz edenler öne çıkarak kıraat imâmı olmaları ile tanınmaya başladılar. Sahih kıraat kriterlerine hakkıyla uyanlar, toplumun içerisinde kendilerine uyulmaya hak kazanan şahsiyetler oldular (İbnü'l-Cezerî, 2006: 9).

Tâbiîn Devrinde Kıraat Eğitim-Öğretim Usûlü

Ashâb Rasûlullah'tan (s.a.s) aldıkları Kur'ân eğitimini, onun kıraatini gittikleri bölgelerde aynı usûl ile öğrencilerine öğretmişlerdi. Özellikle kıraat ilminde uzmanlaşarak kurra' makamında olan Abdullah b. Mes'ûd Kûfe de, Ubey b. Ka'b ve Ebû'd-Derdâ Şam'da, Ebû Musa el-Eş'arî Basra'da Kur'ân öğreticiliği yapmışlardır.

Ashâbtan kıraat öğrenen işlerinde bazı kıraat imâmının da bulunduğu onlarca tâbiîn vardı (Zehebî, 1995: 43-81). Hz. Osman zamanında kendini gösteren kıraat ihtilafları tâbiîn devrinde İmâm Mushafın varlığıyla önemli ölçüde kıraat birliği sağlamıştır.

Rasûlullah'ın öğreticiliğinde olduğu gibi tâbiîn devrinde de arz ve semâ usûlü ile eğitim-öğretim devam etmiştir. Mesela tâbiînden de olan Kûfe ekolünün imâmı olan Asım, kıraatini arz yoluyla Zirr b. Hubeyş ve Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den almıştır (İbnü'l-Cezerî, 1974: 347).

Tabiîn ve tebeu't-tâbiîn devrinde bazı insanlar kıraatleri öğrenme ve öğretme konularında ileri çıkarak kıraat imâmı konumuna yükselmişlerdir. Bu devirde kıraat ilminin tespit ve ta'limi kâide ve usûlleri de tespit edilmeye başlanmıştır.

Tâbiînin ashâbtan aldığı kıraat eğitimi usûlünü onlardan sonra gelen tebeu't-tâbiîn neslinin de aynı şekilde uyguladıklarını görmekteyiz mesela, Zirri b. Hubeyş kıraatı İbn Mes'ud'dan âyet-âyet öğreniyorken, Ebû Abdurrahman es-Sülemî onar âyet öğretiyordu. (Zehebî, 1995: 46-47).

Etba'u't-tâbiîn de, tâbiîn neslinde olduğu gibi imâm mushafını baz almışlardır. Bu da Müslümanlar arasında birleştirici olmuştur.

Bu dönemde diğer İslâmî ilimlerde olduğu gibi kıraat ilmi de sistematik bazı esas ve kurallara bağlanmış, gerek toplu gerekse de bireysel usûllerle öğrenimi sürdürmüşlerdir. Bu dönem sahîh ve sahîh olmayan kıraatleri birbirinden ayıran birtakım ölçü ve kriterlerin oluşturulduğu dönem olduğu gibi kıraat imâmının da öne çıktığı dönemdir.

İlk zamanlar bugünkü şekli ile tasnif edilmemiş olan kıraatler, hafızlar ve kıraat imâmıların tarafından şifâhen naklediliyordu. Ancak daha sonraki zamanlarda tedvîn edilmeye başlanmıştır. Bu cümleden olarak ilk defa kıraat-ı seb'a imâmıların bir arada İbn Mücâhid ele almıştır. İbn Mücâhid (324/936), Kitabu's-Seb'a fî'l-Kıraat adlı eseriyle büyük kabul görmüştür. İbn Mücâhid'in kitabında düzenlemesine göre Medine'de Nâfi', Mekke'de İbn-i Kesîr, Kûfe'de Asım, Hamza, Kisâi, Basra'da Ebû Amr ve Şam'da İbni Amir kıraat-ı seb'a imâmıdır.

İbn Mücâhid'in bu tasnifi ulemâ tarafından gayet beğeni kazanmış, kabul görmüş ve onun tasnifi günümüze kadar devam etmiştir. Daha sonraları en-Nisabûrî (470/1077) tarafından Ebû Ca'fer, Ya'kup ve Halef'te sahîh kıraatler kategorisine alınmış ve özellikle İbnü'l-Cezerî ile birlikte sahîh kıraatler içinde sayılmış ve bu kıraatler kıraat-ı 'aşere olarak ümmet tarafından benimsenmiş ve eğitimde bu kıraatler üzerinden devam etmektedir (Mekkî b. Ebi Tâlib, t.s.: 64).

Mütevâtir Kıraat İmâmılarının Kıraat Eğitimindeki Usûlleri

Kıraat imâmıların, Kur'ân-ı Kerîm'in edâsı yönüyle birçok hususta ittifak ederken bazı konularda farklı uygulamalarda bulunmuşlardır. Kıraat ulemâsı, lâfızlarda ki bu telaffuz farklılıklarını *Usûlî* ve *Ferşî* farklılıklar olmak üzere iki grupta ele almışlar. Kur'ân nazmının telaffuzu hususunda okuyuş farklılıklarının söz konusu olduğu yerlerde her kıraat imâmının belli bir yöntem dâhilinde tercih ettikleri okuyuş tarzları kıraat ilminde *usûl farklılıkları* olarak ifade edilmektedir. Usûl farklılıkları tefhim, terkîk, idğâm, teshil, med, imâle ve işmâm gibi kelimelerin seslendirilmeleriyle ilgili farklılıklara denir. Bu tür farklılıklar daha çok seslendirme ile ilgili oldukları için, bunlara fonetik farklılıklar da denir. *Ferşî farklılıklar* ise Mushafta dağınık bulunan, kelimelerin iskeletlerinde ve okunuşlarında meydana gelen ve bir kurala bağlı olmaksızın yalnızca nakle dayanarak okunan farklılıklardır (Ünâl, (2019: 20).

Biz bu çalışmamızda yer ve zaman sınırlılığından dolayı ancak yedi kıraat imâmının usûl farklılıklarında izledikleri metotlarını ana hatlarıyla ele almaya çalışacağız.

İmâm Nâfi'nin (159 / 775) Kıraatteki Usûlü

Medine imâmı olan Nâfi' b. Abdîrrahman b. Ebî Nu'aym kıraatı tâbiînden almıştır. İmâm Nâfi'nin kıraatinde iki usûlü vardır; bunlardan birini Kâlûn'a diğeri de Verş'e öğretmiştir.

İmâm Nâfi'nin Kâlûn (220 / 835) Yoluyla Gelen Kıraatindeki Usûlü

1. Kâlûn, Tevbe suresi hariç tüm sureleri besmele ile okur. Enfal'den Tevbe'ye geçiş yaparken, besmele okumadan; Kat', sekt ve vasl olmak üzere üç vecihle okur (İbnü'l-Cezerî, 2006: 264; Ed-Dânî, 2015: 17).

2. Çoğul/cemi' mîminden sonra gelen kelimenin ilk harfi, ister hemze ister başka harf olsun, harekeli bir harf ise bir vâv harfi ilave edilerek vasıl halinde med yaparak okur (İbnü'l-Cezerî, 2006: 271-274-305). “ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ” (Bakara, 2/6)

3. Medd-i munfasılı kasr ve tevassut ile okur (el-Kâdî, 2013: 17); “ وفي أنفسكم ” “ قوآ ” “ يَا أَيُّهَا ” “ وفي أنفسكم ”

4. Aynı kelimedeki gelen iki hemze arasına bir elif getirilerek ikinci hemzeyi teshîl ile okur. İkinci hemze; fethalı “ءأنتم”, esreli “إنكم” veya ötreli “قُلْ أُوْنِبْتُكُمْ بِخَيْرٍ” olabilir (İbnü'l-Cezerî, 1972: 210).

5. İki ayrı kelimelerde art arda gelen hemzelerden ikisinin de harekesi fetha olursa birinci elifi iskât ederek okur; “نَمْ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ” (Abese, 80/22). Yine aynı şekilde bu eliflerin harekesi esre ve ötre de olursa birinci elifi iskât ederek okur. Birinci hemzeyi teshîl ile ikinci hemzeyi tahkîk ile okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 210); “وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءٌ أُولَئِكَ” (Ahkâf, 46/32).

6. Art arda gelen iki hemzenin harekesi farklı olursa beş durum söz konusu olur. Şöyle ki; birincisi fetha, ikincisi kesra olduğu zaman ikinci hemzeyi teshîl ile ve elif ve yâ arası bir sesle okur; “وَجَاءَ إِخْوَهُ يُوسُفُ” Birinci hemze meftûh, ikinci hemze mazmûm olursa ikinci hemzeyi teshîl ile elif ve vâv arası bir sesle okur; “كلما جاء امة”. Birinci hemze maksûr, ikinci hemze meftûh olursa ikinci hemzeyi tam bir yâ harfi olarak okur; “من السماء اية” Eğer ikinci hemze meftûh ilk hemze mazmûm olursa ikinci hemzeyi tam bir vâv harfi olarak okur; “لو” Eğer ikinci hemze maksûr, birinci hemze mazmûm olursa ya teshîl ile ya da vâv harfine çevirerek okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 210-215); “يُهدي من يشاء الى”

7. Zâl “ذ” harfini ت tâ harfine idğâm ederek okur. اِتَّخَذْتُمْ

8. Kur'ân'da geçen bütün تورا kelimelerini küçük imâle ile okur.

9. İzafet yâ'sı alan bir kelime kendisinden sonra fethalı, esreli, ötreli hemze veya harf-i tarif ile başlayan bir kelime ile yan yana gelirse yâ harfi fethalı okunur; fetha ile “إِنِّي أَعْلَمُ”, esre ile “مَنِيْ إِنَّكَ”, ötre ile “إِنِّي أُرِيدُ” harf-i tarif ile “لا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ”, Hûd suresi “يَوْمَ يَأْتُ” ve Kehf suresinde “ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبِغُ” gibi yerlerde geçiş yaparken kelimenin sonuna ziyâ de yâ'ları ekleyerek okur; ما كُنَّا نَبِغِي: ما كُنَّا نَبِغُ gibi (İbnü'l-Cezerî, 2006: 2/170; İbnü'l-Kâsîh, 1954: 174-175).

İmâm Nâf'nin Verş (197/812) Yoluyla Gelen Kıraatindeki Usûlü

1. Kâlûn gibi Tevbe suresi hariç bütün sureleri besmele ile ve üç vecih; Kat', sekte, vasl ile okur.

2. Medd-i muttasılı ve medd-i munfasılı işba' (tûl) okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 210).

3. Hemzeden önce gelen harf-i lîni tevassut ve tûl ile okur. Verş dışında hiçbir kıraat imâmı böyle okumaz (ed-Dabba', ts: 132).

4. Aynı kelimedeki art arda iki hemze geldiği zaman ve harekesi meftûh olduğunda aralarına bir hemze koymadan ikinci hemzeyi harf-i medde çevirerek ve teshîl ile okur. Ancak harekesi maksûr veya madmûm olursa yalnızca teshîl ile okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 210-215).

5. Ayrı iki kelimedeki art arda gelen ve harekeleri aynı olan hemzelerden ikincisini teshîl ile okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 210-215).

6. Ayrı iki kelimedeki art arda gelen ve harekeleri farklı olan iki hemzeden ikincisini Kâlûn gibi harf-i medde çevirerek ve teshîl ile okur (el-Kâdî, 2002: 18).

7. Kelimenin başında gelen sâkin elifi, bazı istisnaları olmakla beraber, harf-i medde çevirerek okur: يَوْمَنون يُؤْمِنون gibi. Kelimenin başında, dammeli bir harften sonra gelen meftûh

hemzeyi vâv harfine çevirerek okur: موجلا gibi (İbnü'l-Cezerî, 1972: 34-35; ed-Dânî, 2015: 56-57).

8. Cemi' mimiyle biten bir kelimedden sonra kat' hemzesi gelirse mim harfini uzatarak okur: منهم اميون ، منهمو gibi (İbnü'l-Cezerî, 1972: 42; a.mlf, 2006: 271-274).

“قد” kelimesinden sonra “ض” ve “ظ” harfleri gelirse “ذ” harfini bu harflere idğâm ederek okur: فَضَّلَ ، فَضَّلَ ، فَضَّلَ

Müenneslik tâ'sını “ظ” harfine, “ذ” harfini “ت” harfine idğâm ederek okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 46-47; ed-Dânî, 2015: 22-24) :

كَانَتْ ظَالِمَةً ، كَانَتْ ظَالِمَةً - أَخَذْتُمْ ، أَخَذْتُمْ

9. Aslı yâ olan elif-i maksûreleri iki vecihle; tahkîk veya küçük imâle ile okur: الهدى- . Eğer elif-i maksûre râ harfinden sonra gelirse küçük imâle ile okur (İbnü'l-Cezerî, 2006: 30): اشترى - النصرى

10. Kelimenin sonunda gelen meksûr bir râ harfinden önce gelen elifleri küçük imâle ile okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 70): الابرار- الاشرار- ابصارهم - ديارهم

11. Meftûh veyâ sâkin ط, ص ve ظ harflerinden sonra gelen lââm harflerini kalın okur; الصلاة - يصلى - بطل - مطلع - ظلم - و لا يظلم . Râ ve lââm harflerini Verş dışında hiçbir kıraat imâmı böyle okumaz (İbnü'l-Cezerî, 2006: 90-95).

12. Verş de izâfe ve ziyâde yâ'larını Kâlûn gibi okur. Ancak bazı yerlerde farklıdır.

13. Ayrıca Verş'te nakil vardır. Yani hemzeden önce sâkin bir harf geldiği zaman hemzenin harekesini kendinden önceki sâkin harfe verir (el-Kâdî, 2002: 21);

قَدْ اَفْلَحَ - اَلْاَرْضِ

İbn Kesîr'in (120 / 737) Kıraatteki Usûlü

Abdullah b. Kesîr, kıratını Hz. Ömer, Ubey b. Ka'b ve Abdullah b. Sâib'den almıştır. Mekke kıraat imâmı olarak bilinir.

Kâlûn gibi Tevbe sûresi hariç bütün sureleri besmele ile okur.

1. Cemi' mimi, eğer ardından harekeli bir harf gelirse, bir vâv ilave eder ve tek vecihle uzatarak okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 51; İbnü'l-Cezerî, 2006: 305).

2. Hâ “ه” zamirinin harekesi ötre veyâ esra olur, kendinden önceki harf sâkin ve kendinden sonraki harf harekeli olursa uzatarak okur. (İbnü'l-Cezerî, 1972: 42; a.mlf, 2006: 310): منه آيات , فيه هدى

3. Medd-i munfâsılı kasr ile medd-i muttâsılı tevassut ile okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 210).

4. Aynı kelimedde yan yana gelen iki hemzeden ikincisini araya bir hemze koymadan teshîl ile okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 53).

5. Aynı kelimedde art arda gelen ve harekeleri aynı olan hemzelerde râvilerinden Bezzî Kâlûn gibi okur. Kûnbul ise ikinci hemzeyi teshîl ile okur: هؤلاء ان . Veya Verş gibi harf-i medd yapar (İbnü'l-Cezerî, 1972: 53).

6. Hemzelerin harekesi ayrı olunca da her iki râvisinden gelen rivayete göre Verş ve Kâlûn gibi ikinci hemzeyi ibdâl ile okur (el-Kâdî, 2002: 18).

7. İzafet yâ'sından sonra meftûh bir kat' hemzesi veya hemze-i vasl veya elif- lâm takısı olan veya olmayan bir kelime gelirse izafet yâ'sını meftûh okur: "اني اعلم"

8. Bazı ziyade yâ'larını hem vasl halinde hem de vakf halinde okur.

9. Açık tâ'ları (ت) yuvarlak tâ (ة) gibi durduğunda hâ (ه) okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 76; ed-Dânî, 2015: 60).

Ebû Amr'ın (154 / 770) Kıraatteki Usûlü

Ebû Amr b. el-A'lâ el-Mâzinî, Basra imâmıdır. Öğretiminde arz ve semâ usulünü uygulamış ve kolaylık yolunu tercih ettiği rivayet edilmiştir (İbnü'l-Cezerî, 1974: 1/289; Tetik, 1990: 66). Öne çıkan ve kıraatini nakleden iki râvisi Sûsî ve Dûrî'dir.

1. Ebû Amr'da Tevbe hariç bütün sureleri besmele ile okur.

2. Sûsî rivayetinde belli bazı şartlarda idğâm-ı misleyn "الرحيم ملك", idğâm-ı mütekâribeyn "و شهد شاهد" ve idğâm-ı mütecâniseyn "ربكم اعلم بكم" yapar (İbnü'l-Cezerî, 2006: 13-14; ed-Dânî, 2015: 41-42).

3. Her iki râvisi de medd-i muttâsılı tevassut ile okur (İbnü'l-Cezerî, 2006: 313).

4. Dûrî, medd-i munfâsılı hem kasr hem de tevassut ile okurken; Sûsî, sadece kasr ile okur (İbnü'l-Cezerî, 2006: 313).

5. Aynı kelimedede art arda gelen hemzelerin arasına bir hemze koyar ve ikincisini teshîl ile okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 53).

6. Ayrı kelimelerde art arda gelen ve harekeleri aynı olan hemzelerden birincisini düşürerek (iskât) okur (el-Kâdî, 2002: 31).

7. Bu hemzelerin harekeleri farklı olduğu zaman da İbn Kesir gibi ikinci hemzeyi değiştirerek okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 58; ed-Dânî, 2015: 36-37). (tam bir yâ harfi yapar veya tam bir vâv harfi yaparak okur)

8. Sûsî, sâkin olan hemzeyi ibdâl yaparak okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 58; ed-Dânî, 2015: 36-37): المؤمنون - المؤمنون

9. İmam Nâfi'de olduğu gibi "ذ" ve "د" harflerini bazı harflere idğâm ederek okur. إذ كذَّبْتُمُودٌ gibi. Müenneslik tâ'sını bazı harflere idğâm eder, (كذَّبْتُمُودٌ), Mülk ve Hakka surelerindeki (هل ترى) ifadesindeki (هل) kelimesinin lâmunu sonraki kelimeyle idğâm yapar (İbnü'l-Cezerî, 1972: 64; ed-Dânî, 2015: 42). (فهترى لهم).

10. Aslı yâ olan elif-i maksûreler فَعْلَى فَعْلَى veya فَعْلَى kalıplarından birinde gelirse küçük imâle ile okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 70; İbnü'l-Cezerî, 2006: 30.): الفئلى, سيماهم, السلوى.

Aslı yâ olan elif-i maksûre râ harfinden sonra gelirse tam imâle ile okur: النَّصَارَى, اشترى

11. Kelimenin sonunda gelen esreli râ'dan önce elif gelirse imâle yapılır (İbnü'l-Cezerî, 1972: 70): "من ديارهم"

12. Aslı yâ olan elif-i maksûre iki râ harfi arasında bulunur ve ikinci râ kelimenin sonunda ve esreli olursa tam imâle ile okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 70): “ إِنَّ كِتَابَ الْإِبْرَارِ ” .

13. Mushafta açık olarak yazılan ت harfini durduğu zaman yuvarlak tâ (ة) gibi “ه” olarak okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 76; ed-Dânî, 2015: 60).

14. Kendisinden sonra meftûh veya meksûr kat' hemzesi, başında elif-lâm takısı olan vasl hemzesi veya başında elif-lâm takısı olmayan vasl hemzesi geldiği zaman izafe yâ'sını meftûh okur (ed-Dânî, 2015: 63-69):

“ هرون اخي أشدد - لا ينال عهدي الظالمين - فإنه مني الا - إني أعلم ”

İbn Âmir'in (118 / 736) Kıraatteki Usûlü

Şâm kıraat imâmlarından olan Abdullah b. Amir, tabiindendir. Kıraatini Ebû'd-Derdâ ve Muğîre b. Şihâb'tan almıştır (Zehebî, 1995: 68). Râvîleri, Hişâm ve İbn Zekvân'dır.

1. Besmeleyi okuma tarzı Ebû Amr gibidir.

2. Medd-i muttâsıl ve medd-i munfâsılı tevassut ile okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 52).

3. Aynı kelimedede art arda gelen ve harekesi meftûh olan ikinci hemzeyi aralarına bir hemze koymak suretiyle teshîl ile ya da tahkîk ile okur. Eğer ikinci hemzenin harekesi meksûr veya madmûm olursa araya bir hemze koyarak veya hemze koymadan tahkîk ile okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 28; ed-Dânî, 2015: 33).

4. Kelimenin sonunda gelen hemzeyi durduğu zaman ibdâl ile okur. Vakıf yaparken de beş şekilde durur: Tûl, tevassut, kasr, teshîl, ravm ve ravm ile teshîl (İbnü'l-Cezerî, 1972: 60).

5. Hişâm, اذ kelimesindeki ذ harfini bazı harflere idğâm ederek okur: اذ تبرا، اذ تبرا

6. Hem Hişâm hem de İbn Zekvân, nerede art arda gelirse د harfini ث (sâ) harfine; ث (sâ) harfini ت (tâ) harfine idğâm ederek okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 64).

7. “لبت، لبثت، ” ، “ و من يرتوآب، و من يرتوآب ” . Yine ذ ve ت harfleri nerede art arda gelirse ذ harfini ت harfine idğâm ederek okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 64); اَخْتُ، اَخْتُتْ

8. Hişâm، اناه - مشارب - عابدون - عابد - كمثل الحمار - اكراهين - المحراب - حمارك - شاء - جاء

9. Hişâm، ابراهيم kelimesindeki hâ harfini ve sonraki elifi bazı yerlerde meftûh olarak okur.

10. İbn Zekvân şu fiil ve harfleri geçtikleri her yerde imâle ile okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 73-74; ed-Dânî, 2015: 55-57).

عمران - والاكرام - كمثل الحمار - اكراهين - المحراب - حمارك - شاء - جاء

11. İbn Zekvân, Sâffât (37/123) âyetinde geçen و انّ اليباس و انّ اليباس kelimesindeki hemzeyi hemze-i vasl olarak ve و انّ اليباس و انّ اليباس şeklinde okur (el-Kâdî, 2002: 38).

Asım'ın (127 / 744) Kıraatteki Usûlü

Küfe imâmı olan Âsım b. Eb'î'n-Necûd, kıraatini Ebû Abdirrahman es-Sülemî'den almış ve ondan sonra imâmlık makamına geçmiştir. İmâm Âsım'ın râvîleri Ebû Bekir eş-Şu'be ve Hafs'dir.

1. Berâe (Tevbe) suresi hariç bütün surelerin başında besmeleyi okur. Enfâl ile Tevbe sureleri arasında besmele olmaksızın kat', sekte ve vasl olmak üzere üç vecih yapar.
2. Medd-i muttâsıl ve medd-i munfâsılda tevassut şeklinde uzatır (İbnü'l-Cezerî, 1972: 52).
3. Asım kıraatinde genelde imâle yoktur, sadece Ebû Bekr eş-Şu'be Enfâl suresinde رَمَى, İsrâ suresinde وَنَأَى بِجَانِبِهِ وَأَعْمَى ve Mutaffifinde رَانَ, Tevbede هَارَ kelimelerinde imâle yapar. Hafs ise مجريها kelimesinde ر harfinden sonra gelen elifi imâle eder.
4. Şu'be rivayetinde Sâff suresinde مِنْ بَعْدِي إِسْمُهُ kelimesinde izafet yâ'sı fetha ile okunur. Yine Şu'be, Mâide suresinde أُمِّي الْهَيْبِ إِلَّا أَجْرِي ve En'âm suresinde "وَجْهِي لِلَّهِ" kelimesinde yâ harfini sâkin okur. Ayrıca Nûh suresinde "وَلَمَنْ دَخَلَ بُيُوتِي مُؤْمِنًا" âyetindeki "بَيْتِي" ve Kâfirûn suresinde "وَلِي دِينَ" âyetindeki "وَلِي" kelimelerini sâkin okur.
5. Şu'be rivayetinde ziyade yâ'lar geçişte de durunca da hafzedilir. Yine Neml suresinde (فَمَا آتَانِي اللَّهُ) kelimesindeki yâ hafzedilir (İbnü'l-Cezerî, 1972: 122; ed-Dânî, 2015: 65).
6. Şu'be rivayetine göre Kehf suresinde مِنْ لَدُنْهُ kelimesinin dâl harfi sâkin ve işmâmla birlikte nûn ve hâ harflerini de esreli okuyarak مِنْ لَدُنْهُ şeklinde okur (İbnü'l-Cezerî, 2006: 33).

Hamza'nın (156 / 772) Kıraatteki Usûlü

Âsım'dan sonra Kûfe kıraat imâmılarından olan Ebû 'Ammar Hamza b. Habib b. 'Ammâr'e'nin kıraati, İbn Mes'ûd yoluyla Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır. Râvileri, Halef ve Hallâd'dır.

1. Her surenin sonunu kendisinden sonra gelen surenin başına vaslederek okur. Yani iki sure arasını besmele okumadan vasıl yapar.
2. Şu üç kelimedede vasl ve vakf durumunda hâ harfini dammeli okur (İbnü'l-Cezerî, 1972: 42): "إِلَيْهِمْ ، عَلَيْهِمْ ، لَدَيْهِمْ"
3. فَأَلْفَوْهُ الْبَيْهَمَ ، نُؤَلِّهِ ، وَنُصَلِّهِ ، يُؤَادُّهُ إِلَيْكَ kelimelerinde hâ harfini sâkin okur (İbnü'l-Cezerî, 2006: 1/305; İbnü'l-Cezerî, 1972: 51).
4. Medd-i muttâsıl ve medd-i munfâsılda işba' (tûl) şeklinde uzatır (İbnü'l-Cezerî, 1972: 52; a.mlf, 2006: 333).
5. Hamza'nın iki râvisi Halef ve Hallâd هَالٌ ve شَيْءٌ kelimelerinde sekte yapar. Halef ayrıca عَذَابٌ أَلِيمٌ kelimesini de sekte ile okur (İbnü'l-Cezerî, 2006: 238 vd.; ed-Dimyâtî, 1987: 130).
6. Kelimenin ortasında veyâ sonunda olsun hemzede durulduğu zaman tebdil yapar yani hemzeyi değiştirir يَوْمَنُونَ ، يَنْشَأُ
7. Halef rivayetinde إِذْ kelimesinin "ذ" harfini dâl ve tâ harfine idğâm ederek okur. Hallâd ise "ج" cim harfi dışında bütün hatflere idğâm eder (İbnü'l-Cezerî, 2006: 13-14).
8. Halef ve Hallâd iki râvi de قَدْ kelimesinin dâl'ını ve müenneslik tâ'sını bütün harflere idğâm ederek okurlar (İbnü'l-Cezerî, 2006: 13-14).
9. Mutaffifin suresinde "هَلْ تُؤْتِي" ibaresinde "هَلْ" edatının lâm'ını "ث" sâ harfine idğâm ederek okur; "هَتُّؤْتِي"

10. Yûsuf suresinde *بَل سَوَّلَتْ لَكُمْ* âyetindeki “بَل” lafzının lââm’ını sin harfine idğâm ederek okur. Yine aynı şekilde *بَل تَأْتِيهِمْ* ibaresindeki lââm’ı tâ harfine idğâm eder.

11. Hallâd rivayetine “*وإن تعجب فعجب*” ibâresindeki cezimli bâ’ harfini fâ harfine idğâm ederek okur.

12. “ذ” harfini (ت) harfine idğâm ederek okur, “*إِتَّخَذْتُمْ*”. Aynı şekilde bütün yerlerde sâ harfini tâ harfine idğâm eder; *أُرْتِمُوها* (İbnü’l-Cezerî, 2006: 13-14).

13. Elif-i Maksûreleri imâle ile okur. *النصارى ، الهدى ، إشتري ، النصارى* ve yine şu kelimelerde de imâle yapar; *طاب وحق ، خاب ، جاء* iki râ arasında bulunan elifi küçük imâle ile okur. Bu râ harflerinden ikincisi kelimenin sonunda esreli olarak bulunur; (İbnü’l-Cezerî, 1972: 68) *أبرار ، من الاشرار*

14. İzâfet yâ’larını sâkin okur. İbrahim suresinde *قل لعبادى الذين آمنوا* âyetinde olduğu gibi (Ed-Dânî, 2015: 65).

el-Kisâî'nin (189/804) Kıraatteki Usûlü

Ebû'l-Hasen Ali b. Hamza, İmâm Hamza’dan sonra Kûfe’de kıraat İmâmı makamına yükselmiştir. Tedrisatını semâ yoluyla ve topluca yaptırdığı rivâyet edilmiştir (Zehebî, 1995: 101). İmâm Kisâî’nin meşhur iki râvisi, Dûrî ve Ebû'l-Hâris’dir.

1. Tevbe suresinin dışındaki bütün surelerin başında besmeleyi okur. Enfâl ile Tevbe sureleri arasında geçiş yaparken besmele okumadan vakf, sekte ve vasl yaparak üç vecihle okur.

2. Medd-i munfâsıl ve medd-i muttâsıl tevassut ile okur (İbnü’l-Cezerî, 2006: 135).

3. *قد* kelimesinin “ذ” zâl harfini, “ج” cîm harfi dışında bütün harflere idğâm eder. *قد* edâtının “د” dâl harfini müenneslik tâ’sını ve *هل* kelimesinin lââm’ını bütün harflere idğâm ederek okur.

Sâkin bâ harfini fâ harfine idğâm ederek okuduğu gibi “*إِذْهَقَمَنْ*”, sâkin fâ harfini de bâ harfine idğâm ederek okur, “*نَحْسَبُهُمْ*”

Leys’in rivayetine göre her geldiği yerde sâkin lââm, zâl harfine idğâm edilerek okunur, “*يَفْعَدُالْك*”

(ذ) harfini “ت” harfine idğâm ederek okur “*إِتَّخَذْتُمْ*” aynı şekilde “ث” sâ harfini “ت” tâ harfine idğâm eder. *أُرْتِمُوها*. (İbnü’l-Cezerî, 1972: 64).

4. el-Kisâî, Hamza’nın imâle yaptığı yerlerde imâle yaptığı gibi başka lafızlarda da imâle yapar (İbnü’l-Cezerî, 2006: 30).

5. Durulduğu zaman “ه” hâ harfine dönüşen Müenneslik “ة” tâ’sının üzerinde imâle yaparak durur; *رحمة ملائكة*. (İbnü’l-Cezerî, 1972: 72).

6. Mushafta açık “ت” tâ ile yazılan kelimelerde hâ harfiyle durur; (İbnü’l-Cezerî, 1972: 76).

“ *شَجَرَتٌ ، جَنَّتٌ ، رَحِمَتْ* ”

7. İzâfet yâ’larını sâkin okur. İbrahim 14/31 “*قُلْ لِعِبَادِي الَّذِينَ آمَنُوا*” ve Zümer 39/53 “*قُلْ يَا عِبَادِي*” “*الَّذِينَ اسْتَرْفُوا عَلَى أَنفُسِهِمْ*” gibi yerlerde izâfet “ى” yâ’sını sâkin okumaktadır (ed-Dânî, 2015: 63-69; el-Kâdî, 2002: 55).

8. Bazı zâid yâ'ları okur. Neml suresinde *أتمدونن بمال* ayetinde nûnu geçiş halinde sabitleyerek okur.

Bütün bu tespitlerden, Kıraat imâmlarının kıraat eğitimi konusunda usûl bakımından genelde birçok ortak yönleri olmakla beraber bazı yerlerde farklı yöntemler benimsemiş olduklarını görüyoruz.

Sonuç

Kur'ân'ın ve kıraatinin ta'liminin usûlü, diğer kitapların aksine, kendine özgü bir özellik arz etmektedir. Bu özgünlük onun ilâhî kaynaklı olmasındandır.

Hiz. Peygamberin Kur'an eğitim-öğretimi onun risâlet görevi ile mütenasiptir. Diğer bir ifadeyle Kur'ân'ın inzâli ile beraber ilâhî irâde O'na vahyi nasıl okuyacağını ve nasıl muhafaza edeceğini de bildirmiştir.

İlk andan itibaren Rasûlullah vahyi ilk muallim olan Cebrâil'den nasıl almış ve öğrenmişse öylece de insanlara öğretmiştir. Çünkü Melek, vahyi Rasûlullah'a ilka ederken onun nasıl okunacağını, nasıl telaffuz edileceğini de öğretmiştir. Burada takip edilen usûl/metot günümüze kadar takip edilen ve Kur'an eğitiminde değişmez temel prensip olan; semâ ve arz usulüdür.

Hiz. Peygamber'in Kur'ân'ı okuması, ezberlemesi, öğretmesi ve yazdırması vahyin kendisine bildirilmesi ile başlamış ve ashabına tebliğ etmiş, hem yazdırmış hem de kıraatini öğretmiştir.

Ashâb da Rasûlullah'tan öğrendikleri şekli ile kendilerinden sonra gelen Müslümanlara hem tilâvetini öğretmiş hem de gerektiğinde izâhını yapmışlardır.

Kıraat öğreniminde müşâfehe esastır. Öğrenci semâ usulüyle hocasından dinleyerek öğrendikten sonra tekrar ona arz eder. Bu şekilde öğrenim hem ferdî hem de toplu halde sürdürülür. Kıraat imâmlarının kıraatlerini öğretme şekilleri ashaptan kendilerine intikal eden usûllere göre olduğu gibi onlardan sonra gelen nesillerde de aynı usûl ve metotlar süregelmiştir.

İmâmların usûl bakımından genelde birçok ortak yönleri olmakla beraber bazı yerlerde farklı yöntemler benimsemişlerdir. Kıraatlerdeki usûl farklılıkları daha çok telaffuz/seslendirme ile alakalı farklılıklardır. Bu farklılıklar genelde şu hususlarda öne çıkmaktadır:

1. İdğâm yapılması. Kıraat ilminde idğâm-ı kebir ve idğâm-ı sağır olmak üzere iki çeşit idğâm vardır. İdğâmı yapılan birinci harf harekeli ise ardından gelen ikinci harfe katılarak okunur. Buna idğâm-ı kebir denilmektedir. Bu tür idğâmları daha çok Kıraat-ı Aşere imâmlarından Ebû Amr'ın uyguladığı görülmektedir.

2. Hemzenin Kıraati. Hemze harfinin kelime içerisinde aldığı pozisyona göre ya teshil ile ya da tahkik ili okunması hususunda kıraat imâmları arasında farklı okuma şekilleri vardır. Kıraat-ı Aşere imâmlarından İmâm Asım kelimenin ortasında gelen hemzeyi tahkikli okurken diğer kurra imâmlar teshil ile okumuşlardır.

Kıraat imâmları yan yana gelen ve bir arada bulunan hemzelerin hareketlerinin farklılıklarına göre uygulamalarda bulunmuşlardır.

3. Medd. Kıraat imâmlarının medd-i muttasıl ve medd-i lâzımın uzatılmasında ittifak etmekle beraber uzatma miktarında farklı uygulamaları vardır. Ayrıca kurra medd-i munfâsıl ile medd-i ârızın uzatma veya uzatmama konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hamza ve Verş medd-i muttasılın tûl; Asım, İbn Âmir, Kisâî, Halef ve Ebû Amr farklı ölçülerde uzatmışlardır.

4. Harflerin tefhîm ve terkîk ile okunuşları. Kurra arasında farklı okuyuşlara sebep olan harfler, râ (ر) ile lâm (ل) harfleridir. Tüm kıraat imâmları sadece lafzatullah'daki makabli mazmûm ve meftûh olan lâm harfini kalın okumuşlardır. Meksûr olanları ise ince okumuşlardır. İmam Verş, tefhim/kalın harfleri olan, sâd/ص, tâ/ط ve zâ/ظ harflerinden sonra fethali bir lâm gelirse kalın okumuştur. Râ harfi üç yerde kıraat imâmlarının ittifakı ile ince okunmuştur; râ harfi meksur olduğunda, râ'dan sonra sakın medd harfi olan yâ/ي geldiğinde ve râ'nın kendisi sakın olup kendinden önceki harfin hareketi meksûr olduğunda bunların dışındaki râ'larda geldikleri yere göre ihtilafli okunmuştur. İmâle yapan kurralar râ harfinin imâle harfinden önce veya sonrasına göre kalın veya ince okumuşlardır.

5. İmâle. Kureyş lehçesinde imâle olmamasına rağmen yedi harf ruhsatından sonra imâle ile okunmaya izin verilmiştir. Nâfi, Ebû Amr, Hamza, Kisâî ve Halef kıraatlerinde imâle yapmakla beraber İbn Âmir, İbn Kesîr ve Asım pek nadir imâle yapmışlardır.

6. Kurra, ihfâ, ızhâr ve ğunne'nin uygulaması konusunda da hem ittifak hem de ihtilaf etmişlerdir.

7. Kurranın farklı şekillerde telaffuz ettikleri harflerden biri de izafet yâ'sıdır. Nâfi, İbn Kesîr ve Ebû Amr gibi bazı kıraat imâmları izafet yâ'sını vâsıl halinde fethali okurken diğer bazıları sakın okumuşlardır.

8. Sekte hâ'sı: هاء سكت. Kıraat imâmları Kur'an da bazı kelimelerin sonlarında gelen sekte hâ'larını vakıf halinde ispat ederek okuma konusunda ittifak ettikleri halde vâsıl halinde ihtilaf etmişlerdir. Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, Asım ve İbn Âmir vâsıl durumunda da bu hâ'ları isbat ile okurlarken, Hamza gibi bazı kurra bu harflerin hafifçe okunması görüşündedirler.

Sonuç olarak kırâat imâmları, Kur'an-ı Kerim'in edâsı hususunda, bazı konularda farklı olmakla birlikte, genelde uygulama birliği içindedirler. Kur'an lafızlarının telaffuzunda okuyuş farklılığının geçtiği yerlerde her kırâat imâmının uyguladığı kendilerine özgü okuyuş şekline kırâat ilminde o imâmın kıraat usulü denir. Kırâat ilminde, daha sonra gelenler ve bu ilmin öğrenimini görenler, her imâmın okuduğu usûle göre okurlar ve bu geleneği aynı şekilde kendilerinden sonraki nesillere aktarırlar.

Kaynaklar

Ahmed b. H. (1985). *el-Müsned* (Muhammed Saîd Besyûnî, Nşr.). y.y.

Akdemir, M.A. (2015). *Kıraat ilmi eğitimi ve öğretim metotları*. İFAV Yayınları.

Buhârî. (1981). *el-Câmi u's-şâhih*. Mektebetü'l-İslâmiyye.

Çetin, A. (1982). *Kur'an ilimleri ve Kur'an-ı Kerim tarihi*. Dergâh Yayınları.

- Dabba', A. M. (ts.). *el-İdâetü fi usûli'l-kıraeti*, (Abdülhamid Ahmed Hanefi, Nşr.). y.y.
- Dağ, M. (2011). *Geleneksel kıraat algısına eleştirel bir yaklaşım*, İSAM Yayınları.
- Dânî. (1997). *el-Ahrufü's-sab'a li'l-Kur'ân* (Abdümüheymin Tahhan, Nşr.). Dâru'l-Menâr.
- Dânî. (2015). *et-Teysîr fi'l-kıraati's-sebi*. Dâru'l-Endülüs.
- Dimyâtî. (1987) *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kirâati'l-erbaate 'aşer*, (Şa'bân Muhammed İsmail, Thk.). Âlemü'l-Kütüb.
- Ebû Şame, Ş. A. (1986). *Mürşidü'l-vecîz ilâ ulûmi tetallağu bi'l- Kitâbi'l-âziz* (Tayyar Altıkulaç, Thk.). TDV Yayınları.
- İbn Kuteybe. (1973). *Te'vîlü müşkili'l-Kur'ân* (Ahmed Şakar, Nşr.). el-Mektebetü'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Cezerî. (1972). *Tahbîru't-teysîr fi'l-kıraati'l-aşri* (Ahmed Muhammed Müflihu'l-Kudât, Thk.). Dâru'l-Furkân.
- İbnü'l-Cezerî. (1974). *Gayetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ* (Cilt. 2). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Cezerî. (2006). *en-Neşr fi kıraati'l-aşr*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Kâsîh. (1954). *Sirâcü'l-kârii'l-mübtedi' ve tezkiratü'l-mükrii'l-müntehâ* (Muhammed Âli ed-Debbâ, Haz.). Mektebetü Mustafa el-Bâbî.
- İsfehânî, E. N. A. (ts.). *Hilyetü'l-evliyâ'*. Mektebetü'l-Hancı.
- Kâdî. (2002). *Tarihu'l-kurrâi'l-aşere*. el-Mektebetü'l-Ezheriyetü li't-Türâs.
- Kâdî. (2013). *el-Büdüru'z-zâhira fi'l-kıraati'l-aşri'l-mütevâtira*. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Karaçam, İ. (2011). *Kur'ân-ı Kerim'in nüzülü ve kıraati*. İFAV Yayınları.
- Kasîh, E. U. (1995). *Fedâilü'l-Kur'ân ve meâlimuh ve âdâbüh*. (Ahmed b. Abdulvâhid el-Hayyâtî, Nşr.). Matba'atü'l-Füdâle.
- Küçük, C. (2018). Kur'ân ve kıraatlerin kaynağı. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1), 207-228.
- Küçük, C. (2021). Abdullah İbn Mes'ud ve kıraatı. *Van İlahiyat Dergisi*, 9(15), 40-59.
- Mekkî el-Kaysî. (ts.). *el-İbâne un me'âni'l-kirâat* (Abdulfettah İsmâil Şiblî, Thk.). Dâru'n-Nahdâ.
- Parlatır, İsmail vd. (1998). *Türkçe Sözlük*. TDK Basım Evi.
- Sehâvî, A. (1987). *Merâtibu'l-usûl ve garaibü'l-füsûl* (Ali Hüseyin el-Bevvâb, Thk.). Mektebetü't-Türâs.
- Tetik, N. (1990). *Başlangıçtan IX. hicrî asra kadar kıraat ilminin ta limi*. İşaret Yayınları.
- Umânî, (2006). *el-Kitâbü'l-evsât fi ilmi'l-kıraat* (İzzet Hasan, Nşr.). Dâru'l-Fikr.
- Ünal, M. (2005). *Kur'ân'ın anlaşılmasında kıraat fârlılıklarının rolü*. Fecr Yayınları.

Zehebî, Ş. M. (1995). *Ma'rife-tu'l-kurrâi'l-kibâr ala't-tabakât ve'l-a'sâr* (Cilt. 4) (Tayyar Altıkulaç, Thk.). İSAM Yayınları.

Zerkeşî, B. (ts.). *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* (M. Ebû'l-Fadl İbrahim, Thk.). Dâru't-Turâs.

Zürkânî, M. A. (1990). *Menâhîlu'l-irfân fî 'ulum'l-Kur'ân*. Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.